

Hur får vi kvar dem på fritids?: Att utveckla fritidshemmets verksamhet med fokus på de äldsta eleverna

Helene Elvstrand

Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier (ISV),

Linköpings universitet

Lina Lago

Linköpings universitet

Anna Björk

Rimforsa skola

Sebastian Claesson

Rimforsa skola

Marcus Karlsson

Rimforsa skola

Annika Storm

Rimforsa skola

Linda Lundh

Rimforsa skola

Andreas Almroth

Rimforsa skola

Tobias Claesson

Rimforsa skola

Erika Eklund

Rimforsa skola

Zacharias Häljeskog

I denna artikel beskrivs ett ULF projekt i fritidshem som syftade till att utveckla verksamhet som också attraherar de äldsta eleverna, 10-12 åringarna. Utvecklingsprojektet har genomförts genom en aktionsforskningsbaserad ansats där personal i fritidshem haft återkommande reflektionsträffar tillsammans med forskare. Detta har utmynnat i att personalen har tillsammans med eleverna utvecklat olika former av aktiviteter som bygger både på elevers behov och intressen. Det har bland annat handlat om att skaffa sig mer kunskap om digitala verktyg och se över fritidshemmets inomhusmiljö för att erbjuda rum både för lugna och livliga aktiviteter.

I vårt ULF-projekt som pågått mellan 2019 och 2021 i samarbete med Linköpings universitet och Rimforsa skolas fritidshem har vi valt att fokusera på de äldsta eleverna för att utveckla en verksamhet med innehåll och aktiviteter som de väljer att ta del av. Fritidshemmet vänder sig till elever i åldrarna sex till tolv år vilket innebär att kommuner är skyldiga att erbjuda elever som behöver det en plats i fritidshem eller i motsvarande verksamhet. Skolverkets statistik visar i likhet med våra erfarenheter att en låg del av eleverna mellan 10-12 år, går i fritidshem (Skolverket, 2021). I denna artikel ligger fokus på att beskriva ett utvecklingsarbete som fokuserat på att undersöka och utveckla fritidshemmet till att vara en plats som också passar de äldre elevernas intressen och behov. På Rimforsa skola erbjuds de äldre eleverna en fritidshemsplats på liknande sätt som de yngre, det vill säga eleverna är inskrivna i fritidshemmet. För att kunna möta elevers skilda behov i olika åldrar är fritidshemmet organiserat i två arbetslag: ett för de yngre eleverna från förskoleklass till årskurs två och ett för de äldre eleverna från årskurs tre till sex. Trots detta framkom i våra inledande reflektionsmöten att det är en utmaning att få de äldsta eleverna att vilja delta i fritidshemsverksamheten.

Arbetsätt för fritidshemsutveckling

I projektet har vi organiserat arbetet utifrån en aktionsforskningsansats där så kallade reflektionsmöten utgjort själva navet för arbetet. I reflektionsmötena har personalen i fritidshemmet haft återkommande träffar med forskarna. I och med Covidutbrottet har flertalet av dessa möten skett digitalt. Mellan reflektionsmötena har personalen prövat olika arbetsätt och

uppgifter som vi bestämt tillsammans. Det har exempelvis varit att genomföra elevsamtal för att få elevernas perspektiv eller att genomföra och utvärdera en ny aktivitet eller en förändring i miljön. Som en del i arbetet har vi också gemensamt läst och diskuterat litteratur, *Sociala relationer i fritidshem* (Lago & Elvstrand, 2021), för att utmana och inspirera aktionsforskningsprocessen. Forskarna har också genomfört två föreläsningar för att bidra med kunskapstillskott och en gemensam grund för reflektion. Den första föreläsningen hölls vid projektets start och med utgångspunkt i denna formulerades projektets övergripande mål. Den andra föreläsningen genomfördes efter halva projektet och lyfte fram frågor som deltagarna initierat som angelägna att få forskningsförankring i.

Detta sätt att arbeta utgår från tankarna bakom den så kallade aktionsforskningsspiralen som innebär en växelverkan mellan aktion och reflektion. Stegen i denna är att 1) formulera visioner för arbetet, 2) inventera möjligheter och hinder, 3) formulera en aktion, det vill säga någon form av utveckling. Genom att arbeta utifrån en aktionsforskningsbaserad ansats får deltagarna möjlighet att initiera och på ett systematiskt sätt arbeta med frågor som är angelägna för dem. Här är en viktig utgångspunkt att frågorna kommer från deltagarna själva vilket också kan bidra till att de arbetsformer som utvecklas i projektet blir långsiktigt hållbara (Närvänen & Elvstrand, 2015). Det innebär bland annat att en aktion ska bygga på verksamhetens styrkor och att det är utifrån dessa som verksamheten ska förändras i önskad riktning.

Äldre elever har andra behov

Något likande som framkom kring äldre elever i fritidshem under våra inledande reflektionsmöten beskrivs också av danska forskaren Pernille Juhl (2015). Personalen i hennes studie beskriver att de på olika sätt måste jobba för att göra fritidshemmets verksamhet attraktiv och utmanande för att hålla kvar eleverna. Detta blir särskilt påtagligt i relation till de äldre eleverna då de i allt högre utsträckning kan välja att ibland gå hem snarare än att stanna kvar i fritidshemmet. En nyligen genomförd studie av (Lago & Elvstrand, 2022) visar liknade resultat som Juhl. I den framkommer att äldre elever orienterar sig utåt mot andra typer av verksamheter som då kan bli konkurrerande, exempelvis kan fritidsverksamheter eller digitala aktiviteter vara sådant som eleverna hellre vill ta del av och därför väljer bort fritidshemmet.

För elever själva kan det också vara viktigt att få möjlighet att bestämma mer över sin egen tid med ökad ålder. Att exempelvis vara hemma eller umgås med vänner utanför skolan kan vara ett sätt att skapa sådant eget utrymme (Lago & Elvstrand, 2022). Det kan också handla om att eleverna uppfattar att fritidshemmet är för styrt och om att de inte vill delta i aktiviteter och sociala sammanhang som de uppfattar som allt för tvingande. I sådana fall resonerar eleverna om att de väljer bort fritidshemmet (Lago & Elvstrand, 2021). Att locka kvar eleverna i fritidshemmet handlar alltså både om elevernas förväntningar på vad fritidshemmet ska vara, det vill säga att fritidshemmet och dess aktiviteter som sådana behöver uppfattas som viktiga och relevanta av eleverna, men också om att elever med ökad ålder har fler arenor att välja på och då måste fritidshemmets verksamhet synliggöras. Med utgångspunkten att fritidshemmet är en arena som har stor potential att vara en plats för lärande, utveckling och fritid även för de äldre eleverna formulerade personalen i Rimforsa fritidshem att fritidshemmet i ökad utsträckning ska skapa sin vision om att erbjuda denna grupp ett attraktivt fritidshem. I diskussionerna kring varför detta var viktigt framkom argument om att detta var önskvärt både för elevernas del och för fritidshemmets del. För elevernas del ansågs fritidshemmet kunna erbjuda dem både trygghet och en mer utmanande och varierad fritid. För fritidshemmets del ansågs de äldre eleverna kunna bidra med erfarenhet och ledarskap då de kan vara med och genomföra aktiviteter med varandra och med yngre elever.

Här har det också betydelse att fokus i fritidshem i väldigt liten utsträckning varit på de äldsta eleverna. I stället finns det de som menar att i och med att andelen yngre elever i fritidshemmet är mycket större har denna grupp med automatik fått större fokus. Dessutom tenderar resurser att flyttas till de yngre eleverna då de har ett mer uttalat omsorgsbehov (jfr Skolinspektionen, 2010).

Aktion: progression, elevperspektiv, digitala verktyg och inbjudande miljöer

För att nå vår vision identifierades flera olika områden som viktiga. Att få de äldre eleverna att välja fritidshem sågs inte som en isolerad fråga utan snarare om en helhet. Aktionerna som genomfördes handlade därför om att utveckla flera sidor av arbetet. Samtidigt fanns flera styrkor att bygga vidare på. En sådan styrka var hur arbetslagen var organiserade där man redan från start hade ett samlat arbetslag kring de äldre eleverna. En annan styrka var att man hade tillgång till egna lokaler i anknäpning till skolans idrottsanläggning som ligger en kort promenad bort från skolan. Våra diskussioner utgick från hur detta kunde användas för att skapa en verksamhet som utmanade och anpassades till de äldre eleverna. Nedan presenteras arbetet med fyra områden: *progression, elevperspektiv, aktiviteter och miljö*.

I och med att arbetslagen var organiserade utifrån elevernas årskurser fanns en möjlighet att arbeta med ökad progression mellan avdelningarna. Vi uppmärksammande att det bland eleverna fanns en förväntan när de bytte till "äldrefritids" att verksamheten skulle vara annorlunda utformad. Förväntan handlade både om att bli behandlad som "äldre" och om att få möta nya aktiviteter och arbetssätt på den nya avdelningen. Förändringsarbetet handlade här snarast om att förhålla sig till detta på ett medvetet sätt från arbetslagets sida men också om att försöka erbjuda eleverna nya aktiviteter succesivt när de kom till avdelningen utifrån en tanke om att också erbjuda förändring och genom på så sätt få till en progression.

I arbetet var det också viktigt att utgå från ett elevperspektiv då detta är något som är tydligt framskrivet som ett mål i fritidshemmets styrdokument (Skolverket, 2022). Elevutvärderingar och samtal genomfördes som grund för att arbeta med aktiviteter och miljö på ett sätt som kunde göra fritidshemmet mer relevant och viktigt för de äldre eleverna. Utifrån detta fick arbetslaget kunskaper som sedan fanns med i förändringsarbetet.

Samtalen med eleverna handlade om vilka aktiviteter de uppskattade och önskade samt om hur de skulle vilja ha det på fritidshemmet. Detta ledde till ett fokus på att utveckla arbetet med digitala verktyg, vilket var något som eleverna önskade och saknade på fritidshemmet och som gjorde att de ibland valde att vara hemma istället. Ett exempel på hur detta bemöttes var att en spelkonsol köptes in för att kunna erbjuda eleverna denna aktivitet vid vissa tillfällen. Våra samtal om detta kretsade mycket kring hur dessa aktiviteter skulle kunna bli grupporienterade för att samtidigt kunna utmana eleverna i hur digitala aktiviteter kan se ut. Att erbjuda spel som bygger på samarbete och att samtala om digitala aktiviteter var aspekter som lyftes fram som viktiga i detta.

I inventeringen av elevperspektiv framkom också att eleverna ville ha miljöer som gav dem möjligheter till lugna aktiviteter. I och med att fritidshemmet ofta hade tillgång till idrottshallen och en varierad utemiljö fanns stora möjligheter till rörelseaktiviteter men elever såväl som lärare saknade utrymme för lugna aktiviteter. Utifrån detta tittade vi på fritidshemmets befintliga lokaler och arbetslaget fick visst ekonomiskt utrymme från rektor att förändra inomhusmiljön så att den blev mer anpassad för lugnare aktiviteter och kunde vara en plats för att bara vara och koppla av. I förhållande till detta diskuterade vi också fritidshemmets uppdrag att vara en plats för avkoppling och rekreation då många elever har behov av det efter en lång skoldag. I relation till detta läste vi forskning som problematiserar fritidshemmets komplexa uppdrag som både ska innefatta undervisning och fritid samt utgå från elevers egna intressen.

Implikationer

Våra visioner om ett fritidshem för de äldre eleverna går inte att mäta i termer av ökad andel inskrivna elever då Covid-situationen inneburit att en ökad andel elever kunnat vara hemma då deras föräldrar arbetat hemma. Dock har projektet bidragit till att vi som arbetslag uppmärksammat de äldre elevernas perspektiv och med hjälp av detta delvis ändrat inriktningen i

vår verksamhet. Vi har också utmanat oss själva och exempelvis börjat arbeta med digitala verktyg, vilket var ett område som vi initialt kände osäkerhet inför. På så sätt visar projektet på det värde som finns i att systematiskt och gemensamt arbeta med en specifik fråga i fritidshemmet samt hur detta arbete också genererar ett större förändringsarbete då fritidshemmets delar är beroende av dess helhet.

Referenser

1. Juhl, P. (2015). Fritidshemmets organisation och barns möjligheter. I P. Hviid, & C. Højholt (Red.), *Fritidspedagogik med barnperspektiv* (s. 75-96). Studentlitteratur.
2. Lago, L., & Elvstrand, H. (2021). Ett eget utrymme: barns perspektiv på kontroll i relation till fritidshemmets gränser, *Barn 2-3*, 15-28, <https://doi.org/10.5324/barn.v39i2-3.3785>
3. Lago, L., & Elvstrand, H. (2022). Elevers perspektiv på att sluta i fritidshem. I H. Elvstrand. & Lago, L. (Red). *Barn i fritidshem* (s. 91-105). Liber.
4. Närvänen, A. L., & Elvstrand, H. (2015). Aktionsforskning på fritidshem - villkor och möjligheter. *Venue*, 4(1), 1-5. <https://doi.org/10.3384/venue.2001-788X.1547>
5. Skolinspektionen. (2010). Kvalitet i fritidshem. Kvalitetsgranskning. Rapport 2010:3. Skolinspektionen.
6. Skolverket. (2021) Beskrivande statistik, Elever och personal i fritidshemmet läsåret 2020/21 (Dnr 2021:434). Skolverket. <https://www.skolverket.se/getFile?file=7997>
7. Skolverket. (2022). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Lgr 22.